

sal grubunu Kur'an'ın özü olarak nitelediği, ayrıca Saf sûresinin "müsebbihat" diye bilinen yedi sûreden biri olup Hz. Peygamber tarafından gece uyumadan önce okunduğu (İbrâhîm Ali, s. 313, 324-325) rivayet edilmektedir. Bazı tefsir kaynaklarında Resûlullah'a nisbet edilen, "İsâ, Saf sûresini okuyan kimse için hayatta olduğu sürece hayır duada bulunup bağışlanmasını ister, kıyamet gününde de onun arkadaşı olur" şeklindeki rivayetin (Zemahşerî, VI, 109; Beyzâvî, III, 276) asılsız olduğu tesbit edilmiştir (Zemahşerî, I, 684; Muhammed et-Trablusî, II, 723). Saf sûresi hakkında yapılan çalışmalar arasında Kamerüzzamân İbrâhîm Ali'nin *Tefsîrû sûreti's-Saf: Dirâse tahlîliyye* (Kahire 1992) ve Ca'fer Sübhânî'nin *Ahmed Mev'ûd-i İncil: Tefsîr-i Sûre-i Saf* (Kum 1982) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Atâr), Beyrut 1415/1995, XXVIII, 106-107; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 334; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684; VI, 106-107, 109; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, III, 276; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid M. Fazl el-Acmâvî v.dğr.), Cize 1421/2000, XIII, 538-552; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedîdî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 723; M. Tâhîr İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve'l-tenvîr*, Beyrut 1421/2000, XXVIII, 153; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süverî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421-2001, s. 313-314, 324-327; Seyyid M. Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Saf", *DMT*, IX, 391.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

SAFA, Peyami (1899-1961)

Romancı, gazeteci ve fikir adamı.

2 Nisan 1899'da İstanbul Gedikpaşa'da doğdu ve ismi Tevfik Fikret tarafından konuldu. Babası Trabzonlu köklü bir aileye mensup olan şair İsmâîl Safâ, annesi Server Bedia Hanım'dır. Bir buçuk yaşındayken babası sürgünde bulunduğu Sivas'ta öldü ve ağabeyi İlhami ile birlikte annesi tarafından zor şartlarda yetiştirildi. İlk öğrenimine devam ederken sağ kolunda ortaya çıkan kemik veremi yüzünden kendini çok küçük yaşta doktorların, hasta bakıcıların ve ilaç kokularının arasında buldu (1908). 1910'da başladığı Vefa İdâdisi'ni bu hastalık ve ailesinin geçim zorlukları sebebiyle bırakmak zorunda kaldı. Babasının yakın arkadaşlarından Abdullah Cevdet'in hediye ettiği *Petit Larousse*'u

ezberleyerek başladığı Fransızca'sını iletirirken edebî eserlerin yanı sıra tıp, psikoloji ve felsefe kitaplarına ilgi duydu. Tiyatro eğitimi almak için Dârülbeydâ imtihanlarına girdi, fakat başarılı olmasına rağmen devam edemedi (1914). Savaş şartlarında geçim sıkıntısı artan annesinin yükünü hafifletmek için Posta-Telgraf Nezâreti'nde göreve başlatıldı. Ardından Boğaziçi'ndeki Rehber-i İttihad Mektebi'ne muallim olarak girdi (1917) ve bir süre Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nde çalıştı (1918).

Mütareke döneminde öğretmenlikten ayrıлып ağabeyi ile birlikte *Yirminci Asır* gazetesini çıkardı. Bu gazetede "Asrın Hikâyeleri" başlığı altında yayımlanan küçük hikâyeleriyle dikkatleri çekti ve ilk kalem kavgasını *Küçük Beyler* adlı adapte piyesini eleştirdiği Cenab Şahabeddin'le yaptı (1919). *Alemdar* gazetesinin açtığı hikâye yarışmasında derece alınca devrin yazarları tarafından teşvik edildi. *Yirminci Asır* kapandıktan sonra *Tercümân-ı Hakikat* ve *Tasvîr-i Efkâr* (1922), Cumhuriyet'in ilânının ardından *Son Telgraf*, *Son Saat* ve *Son Posta* gazetelerinde çalıştı. Halil Lutfi (Dördüncü) ile birlikte *Büyük Yol* adlı kısa ömürlü bir gazete çıkardı (1925). Aynı tarihlerde hem Server Bedi hem Peyami Safa imzasıyla *Cumhuriyet*'te de yazıyordu. Bu gazeteyle ilişkisini fıkra yazarı ve edebiyat sayfası yöneticisi olarak aralıklarla sürdürdü (1928-1940). *Hilâl-i Ahmer* dergisinde çıkan "Yeni Edebiyat Cereyanları" başlıklı yazısı Ahmed Hâşim'le kalem kavgasına girmesine yol açtı (1928).

Peyami Safa, *Cumhuriyet*'in edebiyat sayfasını yönetmeye başladığı günlerde çıkarılan af kanunundan faydalanmak amacıyla Türkiye'ye dönen ve tutuklanan Nâzım Hikmet'in (Ran) affedilmesini sağlamak için onun "Yanardağ" şiirini yayımlamıştı. Ancak gazete ertesi gün bu şiirin ve altındaki imzanın kendi görüşleriyle hiçbir alâkasının bulunmadığına dair bir açıklama yaptı. Bu olay üzerine gazeteyle arası açılan Peyami Safa bir süre sonra işinden ayrıлып Nâzım Hikmet'in de yazdığı, Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan *Resimli Ay* mecmuasında çalışmak zorunda kaldı. *Haraket* dergisinde de Nâzım Hikmet'le birlikte yazı yazan Peyami Safa'nın bu derginin ilk sayısında çıkan "Varız Diyen Nesil" başlıklı yazısı genç edebiyatçı neslin görüşlerini yansıtan bir beyannâme niteliği taşıyordu (1929). Bu nesil Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) tarafından *Milliyet* gazetesinde eleştirilince basın tarihine "Saman Ekmeği Kavgası" diye geçen ünlü kalem

tartışması başladı. Aynı yıl *Resimli Ay*'da başlatılan "Putları Yıkıyoruz" kavgasında da Nâzım Hikmet'le beraber hareket eden Peyami Safa bu yüzden sık sık Bolşeviklik'le suçlandı, fakat kendisi her seferinde bu iddiayı reddetti. Nâzım Hikmet ve çevresiyle ilişkilerini *Resimli Ay* kapandıktan sonra da sürdürdü. 1930'ların başında Ağa-oğlu Ahmet'in çevresinde oluşan fikir hareketine katılarak liberalizme kayd (1932). Bu arada keşfettiği Cahit Sıtkı'yı (Tarancı) *Cumhuriyet* gazetesinde üç yazıyla kamuoyuna tanıttı. Aynı yıl annesini kaybetti. Daha sonra ağabeyi İlhami ile birlikte *Hafta* adlı magazin dergisini çıkardı (1934-1936). Bu arada Nâzım Hikmet'in de yazdığı *Tan* gazetesinde köşe yazılarına başladı (2 Ağustos 1935). İki yazarın aynı sayfada önce ima yoluyla birbirini eleştirmesi daha sonra büyük bir kavgaya dönüştü. Bu çatışma, Peyami Safa'nın ömrünün sonuna kadar sürecek antikomünist mücadelesinin başlangıcı oldu. *Hafta* dergisinin ardından yirmi bir sayı çıkarabildiği *Kültür Haftası* (1936) kapanınca Avrupa seyahatine çıkan Peyami Safa, yaklaşık bir ay süren seyahat izlenimlerini *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika ettikten sonra *Büyük Avrupa Anketi* adıyla kitap halinde yayımladı (1938). Kemalist inkılâbın felsefi temellerini kurmaya çalıştığı *Türk İnkılâbına Bakışlar* da aynı yıl neşredildi.

Cumhuriyet'ten ayrıldıktan sonra (9 Ağustos 1940) *Yeni Mecmua*'da yazmaya başlayan Peyami Safa ardından *Tasvîr-i Efkâr*'a geçti. Bu arada Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç tarafından çıkarılan *Çınaraltı* mecmuasına milliyetçilik anlayışını temellendirdiği yazılar veriyordu. Almanya'yı desteklediği ve ırkçılık yaptığı iddiasıyla aleyhinde Rıza Çavdarlı imzasını taşıyan bir broşür yayımlandı (1943). Çalıştığı *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine bir süre sonra kapatıldı (1944). ırkçılık-Turancılık konusunda hazırlanan bir raporda kırk yedi kişi arasında adı geçti, fakat yargılanan yirmi iki kişi arasında yer almadı. Ziyad Ebüzziya'nın 1945'te *Tasvîr-i Efkâr* yerine çıkarmaya başladığı *Tasvir*'de yazmaya devam etti. Aynı yılın kasımında yayımlanan *Büyük Doğu*'nun ikinci dönem yazı kadrosuna katıldı. Öteden beri tek partiye ve millî şefe muhalif olan Ziyad Ebüzziya çok partili sistemi ve demokrasiyi, dolayısıyla Demokrat Parti'yi desteklemeye başlayınca bu gazeteden ayrıldı. Savunduğu görüşlerin tabii bir sonucu olarak demokrasiye karşı olduğu için Nisan 1946'da yeni bir hamle yapan *Vakit* gazetesinin kadrosunda yer aldı ve Demokrat Parti aleyhinde yazılar yazdı. Savaş yıl-

larında ilgi duymaya başladığı mistisizm, parapsikoloji ve metapsişik merakını da yeni gazetesine taşıdı. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlaştığı için Necip Fazıl Kısakürek tarafından eleştirildi, bu yüzden aralarında büyük bir kavga çıktı. Demokrat Parti'ye muhalefeti dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarının dikkatini çekince o sırada milletvekili olan Yusuf Ziya Ortaç tarafından Mart 1948'de yayın hayatına yeniden başlayan *Çınaraltı*'na davet edildi ve *Ulus* gazetesinde yazmaya başladı (1949-1953). Bursa'dan milletvekili adayı olduysa da seçimi kazanamadı (1950).

Demokrat Parti'ye kuruluş döneminde sosyalistlerle iş birliği yaptığından muhalefet eden ve 1950'de Nâzım Hikmet için açılan af kampanyasına şiddetle karşı çıkan Peyami Safa bir süre sonra *Türk Düşüncesi* dergisini yayımlamaya başladı (Aralık 1953) ve *Milliyet* gazetesi yazı kadrosunda yer aldı (1 Ekim 1954). Demokrat Parti'nin antikomünist kimliği belirginleştikçe bu partiye ve liderine ilgi duymaya başladı. *Milliyet*'teki "Objektif" adlı köşesinde Aziz Nesin ve Çetin Altan ile kalem tartışmalarına girdi (1958). Yönetimin sola yakın bir kadronun eline geçmesi üzerine bu gazeteden ayrılarak *Tercüman*'a geçti (Mart 1959). *Büyük Doğu*'da da yazılarına yeniden başlamıştı; fakat bir süre sonra Necip Fazıl ile ikinci büyük kavgasını yaparak yollarını ayırdı. Çok geçmeden yazı işleri müdürüyle anlaşamadığı *Tercüman*'dan da çıkarıldı (29 Nisan 1960). 27 Mayıs 1960 ihtilali'nden sonra Türk Dil Kurumu ve Türk Edebiyatçılar Birliği ile ilişkisi kesildi. *Türk Düşüncesi*'nin yayımına ara vererek *Havadis* gazetesine geçti (21 Temmuz 1960). Bu gazetede yazıları yüzünden aleyhinde protesto gösterileri yapıldı. *Düşünen Adam* dergisinde (5 Ocak 1961) ve *Son Havadis* gazetesinde (10 Mart 1961) yazmaya başladı. Bütün bu olaylar sırasında çok yıpranan Peyami Safa oğlu Merve'yi kaybedince (27 Şubat) büsbütün sarsıldı. 15 Haziran 1961 tarihinde Çifttehavuzlar'da bir dostunun evinde öldü ve iki gün sonra Edirnekapi Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Peyami Safa'nın edebî hayatı on bir yaşında iken yazdığı *Piyano Muallimesi* adlı hikâye ile başladı. On üç yaşında iken *Eski Dost* adlı bir roman denemesi yaptı. Aynı yıllarda şiir de yazıyordu, fakat -dedesi, babası ve amcaları şair olduğu halde- şiirde ısrar etmedi. *Bir Mektepli'nin Hâtıratı / Karanlık Kralı* (1913) adlı ilk kitabını Vefa İdâdisi'ndeki öğrenciliği sıra-

Peyami
Safa

sında çıkardı. Rehber-i İttihad Mektebi'nde öğretmenlik yaparken *Servet-i Fünûn* ve *Fağfur* gibi dergilere hikâye, makale ve tercüme denemeleri gönderen Peyami Safa, ismini *Yirminci Asır*'da bir kısmı imzasız yayımlanan *Asrın Hikâyeleri*'yle duyurdu (1919). Abdullah Cevdet'in etkisindeki ilk gençliğinde fikirleri henüz tam şekillenmemiş bir Garpçı olarak Beyoğlu, Şişli, Harbiye gibi semtlerde yaşanan hayatın cazibesine kapılan ve sosyal baskıya isyan eden Peyami Safa'nın ilk hikâye ve romanlarında tatmin edilmemiş gençlik arzularıyla millî idealler arasında yaşadığı bocalama açık biçimde görülür. Mütareke yıllarında tereddütleri artmakla beraber pozitivist ve materyalist eğilimleri henüz devam ediyordu. Nitekim o yıllarda imzasına birçok arkadaşının yer aldığı *Dergâh* vb. dergilerde değil *İctihad*'da rastlanmaktadır. İlk uzun hikâyesi olan *Gençliği-miz*'de (1922) ve aynı yıl yayımlanan *Sözde Kızlar* adlı ilk romanında Mütareke İstanbulu'ndaki ahlâkî çözülmeyi eleştirdi. Bu arada geçinebilmek için Server Bedi imzasıyla aşk ve cinayet romanları da yazıyordu. 1924'te Maurice Leblanc'ın *Arsen Lupin*'ini örnek alarak yarattığı Cingöz Recai tipi beklenmedik bir ilgiyle karşılandı. 1924-1928 arasında onar kitaplık *Cingöz Recai'nin Harikulâde Sergüzeştleri* ve *Cingöz Recai Kibar Serseri* dizileri çıktı.

Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilâf Fırkası saflarında yer alan ve İngiliz mandasını savunan Abdullah Cevdet'ten temel meselelerde yavaş yavaş uzaklaşan Peyami Safa'nın fikirleri, belirgin çizgilerini I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında kazandı. Cumhuriyet'in ilk yıllarını kendi neslinden birçok aydın gibi derin şüphe ve tereddütler içinde geçirdi ve koyu bir bohem hayatına daldı. Bu arada felsefeye ilgisi artarak devam ediyordu. Başta Mustafa Şekip (Tunç) ve Hilmi Ziya (Ülken) olmak üzere birçok felsefeciyile yakın dostluklar kurmuştu. Türk Felsefe Cemiyeti'n-

nin 1931'deki ikinci kuruluşunda aktif biçimde yer aldı ve cemiyetin tartışmalı konferanslarının ilkinde felsefe ve diyalektik konulu bir bildiri sundu (12 Ocak 1933). Bu tarihlerde rasyonalist olan Peyami Safa, *Kültür Haftası*'nda yayımlanan "Seziş, Tahlil ve Riyâziye" başlıklı yazısında bu konudaki görüşlerini açıkladı.

Doğu'nun geriliği, Batı'nın ileriliği ve riyâziye kafası gibi bir yığın meseleyle dolu olarak gittiği Avrupa'dan fikirlerini kendince test etmiş olarak dönen Peyami Safa, *Büyük Avrupa Anketi*'ni yazdıktan sonra muhtemelen bazı bölümlerini daha önce kaleme aldığı *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ı tamamlayarak *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika etti. Aynı yıl kitap olarak da basılan eser Mustafa Şekip Tunç'un ifadesiyle "İnkılâbımızın felsefi monografisi" niteliğini taşıyordu. Bu eserinde Avrupa medeniyetini "riyâzîleşmek" ve "siteleşmek" kavramları etrafında açıklayan Peyami Safa şu tezi savunuyordu: Ortaçağ'da Türk-İslâm düşünürleri Yunan felsefesini devam ettirip Avrupa'ya aktarmışlardır; bugünkü akılcı ve tabiatçı Avrupa kafasının ilk çatısını kuran Türk mütefekkirleridir. Ancak ciddi bir mukavemetle karşılaşmış olsa da Garp'ta yaşama alanı bulan ve Rönesans'ı hazırlayan Türk-Arap rasyonalist felsefesi asıl büyük direnişi Şark'ta görmüş, mistik ve ilâhiyatçı fikrin galebesiyle yarı yolda kalmıştır. Başlangıçta İslâm felsefesi, bir yandan Fârâbî ve İbn Sînâ ile dünya bilgisi olmaya doğru giderken öte yandan bunun tam zıddı bir yönde ilerlemiştir. Birinci kol olan akılcı ve tabiatçı felsefe hristiyan Garp'ı etkilerken imancı ve ilâhiyatçı kol müslüman Şark'ta yaygınlık kazanma eğilimi göstermiş, daha açık bir ifadeyle hristiyan Garp akılcı ve tabiatçı düşünceyi müslüman Şark'tan alırken müslüman Şark imancı ve ilâhiyatçı düşüncede yavaş yavaş hristiyan Garp'ın tesir sahasına girmiştir. Mistik düşünceyi ve ahlâkî kudretle temsil eden Gazzâlî, Hristiyanlığın tesiri altındaydı. Müslüman Şark'ın yarı yolda kalışında Gazzâlî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi şahsiyetlerin ve Eş'arî kelâmının "meş'um" roller oynadığını ileri süren Peyami Safa, bu düşüncelerini eleştiren İsmail Hakkı İzmirli ile polemige girmiştir.

Türk İnkılâbına Bakışlar'da Kemalist milliyetçi olarak görünen Peyami Safa dünyadaki gelişmeleri ve Almanya'nın yükselişini dikkatle takip etmiştir. 1930'ların başından beri verdiği antikomünist mücadelelerin bir sonucu olarak savaş sırasında fikren Almanya'ya, buna bağlı olarak tek

şefliliği desteklemiştir. Türkçü bir politika takip eden *Çınaraltı* dergisindeki yazılarında ferdîyetçi liberalizmin mekanik görüşünün yıkıldığını iddia ediyor, anti-Marksist ve antiliberal bir dünya görüşü olan korporatizmi savunuyordu. *Millet ve İnsan* (1943) adlı kitabında bir araya getirilen *Çınaraltı* yazılarıyla gazetelerdeki yazılarında savunduğu bu görüşler yüzünden Marksistler'in hedefi haline gelen ve aleyhinde broşürler yayımlanan Peyami Safa, 1940'ların başında Almanya'ya sempoati duymakla beraber Türkiye'nin kendi millî, ekonomik ve jeopolitik bünyesinin özellikleri dolayısıyla Hitlerizm'in bazı prensiplerine çok yabancı olduğunu ve yabancı kalması gerektiğini açıkça ifade etmişti. 1961'de *Nasyonalizm* adıyla yeniden yayımladığı *Millet ve İnsan*'da bazı bölümlerin çıkarılması dışında ciddi bir değişiklik yapmaması onun milliyetçilikte ve korporatizmde sonuna kadar ısrar ettiğini göstermektedir. *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ın 1959'daki ikinci baskısında değişiklik yaparak tezini Kemalist sıfatından arındıran Peyami Safa bu kitabında savunduğu, Doğu-Batı sentezi diye özetlenebilecek görüşlerine de sonuna kadar bağlı kalmıştır.

Peyami Safa'nın 1914-1961 yılları arasında gerçek ismiyle ve Server Bedi, Çömez, Serazad, Safiye Peyman, Bedia Servet gibi takma adlarla yazdığı süreli yayınlar şunlardır: Gazete: *Büyük Yol*, *Cumhuriyet*, *Havadis*, *Milliyet*, *Son Havadis*, *Son Posta*, *Son Telgraf*, *Tan*, *Tasvir*, *Tasvîr-i Elkâr*, *Tercüman*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Ulus*, *Vakit*, *Yirminci Asır*. Dergi: *Aydaşir*, *Aydede*, *Bozkurt*, *Büyük Doğu*, *Çınaraltı*, *Düşünen Adam*, *Edebiyat Gazetesi*, *Fağfur*, *Hafta*, *Hareket*, *Hayat*, *Heray*, *İctihad*, *İslâm Mecmuası*, *Kültür Haftası*, *Resimli Ay*, *Resimli Şark*, *Seksoloji*, *Servet-i Fünûn*, *Türk Dili*, *Türk Düşüncesi*, *Türk Yurdu*, *Türklük*, *Yedigün*, *Yeni Çağ*, *Yeni İstiklâl*, *Yeni Mecmua*, *Yeni Türk Mecmuası*.

Eserleri. Eksiksiz bir bibliyografyası henüz hazırlanmamış olan Peyami Safa'nın irili ufaklı kitaplarının sayısı 500'e yakın olup yazılarının sayısını ise tahmin etmek bile zordur. Bu inanılmaz yazı faaliyeti onu Türkçe'yi en güzel kullanan ve bir meseleyi en kısa yoldan, en çarpıcı biçimde anlatmanın sırrını bilen yazarlardan biri haline getirmiştir. **Hikâyeleri.** 1. *Gençliği-miz* (1922). Peyami Safa'nın hikâyeden romana geçişini sağlayan bu uzun hikâyede kadın ve evlilik meselesi ele alınmış,

geleneklerin ve aile baskısının yanı sıra Celâl Nuri İleri'nin "Monmartr ahlâksızlığı" dediği İstanbul'un yüksek tabakasında yaşanan ahlâkî çöküntü de eleştirilmiştir. 2. *Siyah Beyaz Hikâyeler* (1923). 3. *Ateş Böcekleri* (1925). 4. *İstanbul Hikâyeleri* (tarihsiz). 5. *Hikâyeler. İlk Defa Bütün Hikâyeleri Bir Arada* (1980). *Asrın Hikâyeleri'yle Siyah Beyaz Hikâyeler*, *Ateş Böcekleri* ve *Resimli Ay* mecmuasının 1930 yılında verdiği *Resimli Hikâyeler* ilâvesindeki hikâyeler Halil Açıkgöz tarafından bir araya getirilmiştir.

Romanları. 1. *Sözde Kızlar* (1922). Serazad takma adıyla *Sabah* gazetesinde tefrika edilen, gazete kapandığı için yarıda kalmış olmakla beraber geniş yankı uyandıran bu romanda devrin İstanbul sosyetesinde yaşanan hayatla Anadolu'da verilen büyük mücadele arasındaki tezat vurgulanır. 2. *Şimşek* (1923). 3. *Mahşer* (1924). 4. *Bir Akşamdı* (1924). 5. *Cânan* (1925). 6. *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* (1930). Nâzım Hikmet'e ithaf edilen, yazarının hastalıkla boğuştuğu çocukluk ve ilk gençlik yıllarının izlerini taşıyan bu küçük roman büyük ölçüde otobiyografiktir. Bilinç akışı tekniğinin ustaca kullanıldığı eser aynı zamanda psikolojik roman olarak edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir. 7. *Fâtih Harbiye* (1931). Yanlış anlaşılan Batılılaşma'nın genç nesiller üzerindeki olumsuz etkilerinin anlatıldığı romanda Fatih-Harbiye tramvayının birbirine bağladığı Fatih semti Doğu'yu, Beyoğlu ise Batı'yı temsil eder. Peyami Safa, Batılılaşma meselesinin tartışıldığı, müzikde alaturka-alafranga mücadelesinin hızlandığı ve Dârüelhan'da Türk Müsiki Bölümü'nün kapatıldığı günlerde yazdığı bu romanda Doğu-Batı meselesini tartışmaktadır. Eser 1943 yılında İngilizce'ye çevrilmiştir. 8. *Bir Tereddüdün Romanı* (1933). I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk aydınlarının inanç buhranı, şüphe ve tereddütlerinin anlatıldığı, yine otobiyografik özellikler taşıyan bu romanda 1920'lerin sonunda aralarında Peyami Safa'nın da bulunduğu bir grup aydının yaşadığı bohem hayatı tasvir edilmektedir. 9. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (1949). Peyami Safa'nın parapsikoloji, metapsişik ve isprizma gibi meselelere ilgi duymaya başladıktan sonra yazdığı bu eser, bakış açısı ve merkez yansıtıcı gibi bazı roman tekniklerinin büyük bir ustalıklarla kullanıldığı, Türk romancılığında köşe taşı sayılabilecek önemli bir eserdir. Romanda, birtakım olağan üstü olaylar yaşayan ve bu olayları materyalist ve pozitivist anlayışlarla

açıklamayı başaramayınca derin bir şüphe ve tereddüt içinde nihilizme kayan Ferit'in özellikle Matmazel Noraliya'nın günüklerini okuduktan sonra yaşadığı aydınlanma ve nihilizmden mistisizme yöneliş süreci anlatılır. 10. *Yalnızız* (1951). *Yeni İstanbul*'da tefrika edildikten sonra kitap olarak yayımlanan bu romanda da parapsikolojik ve metapsişik meseleler irdelenmiştir. Eserin önemli özelliklerinden biri Doğu-Batı sentezi tezinin ayrıca bir ütopya olarak işlenmiş olmasıdır. Simeranya, romanın kahramanı olan ve yazarın sözcülüğünü üstlenen Samim'in zaman zaman sığındığı bir hayal ülkesidir ve bütün zıtlıkların birbiriyle barıştırıldığı bir mutluluk adası olarak tasarlanmıştır. 11. *Biz İnsanlar* (1959). 1937'de *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edildiği halde önemli değişiklikler yapılarak kitap halinde ilk defa 1959 yılında yayımlandığı için Peyami Safa'nın son romanı kabul edilen eserde Mütareke döneminde aydınların gündemini işgal eden materyalizm, sosyalizm, mandacılık, milliyetçilik gibi fikirler tartışılır; bu yönüyle aynı zamanda Peyami Safa'nın entelektüel macerasına ışık tutmaktadır. Peyami Safa'nın ayrıca *Gün Doğuyor* adlı bir piyesi yayımlanmıştır (1937).

Fikrî Eserleri. 1. *Türk İnkılâbına Bakışlar* (1938). 2. *Felsefi Buhran* (1939). Yazarın Türk Felsefe Cemiyeti'nde verdiği, daha sonra *Yeni Türk Mecmuası*'nda yayımlanan "Felsefe ve Diyalektik" konulu konferansının geliştirilmiş ve yeniden yazılmış biçimidir. 3. *Millet ve İnsan* (1943). Yazarın milliyetçilik anlayışını temellendirdiği, 1940'larda *Çınaraltı* dergisinde çıkan yazılarından oluşmaktadır. İkinci baskısı *Nasyonalizm* adıyla yapılmıştır (1961). 4. *Mahutlar* (1959). 5. *Sosyalizm* (1961). 6. *Mistisizm* (1961). 7. *Doğu-Batı Sentezi* (1962). Yazarın *Türk Düşüncesi* dergisinde çıkan yazılarından oluşmaktadır. 8. *Kızıl Çocuğa Mektuplar* (1971). Nâzım Hikmet'le kavgası sırasında yazdığı yazıların bir araya getirildiği kitaptır. Yukarıdaki üç eseri ayrıca *Nasyonalizm-Sosyalizm-Mistisizm* adıyla bir arada basılmıştır (1975).

Büyük Avrupa Anketi adlı eseri (1938) Peyami Safa'nın 1936 yılında çıktığı Avrupa seyahatini, özellikle çocukluğundan beri rüyalarını süsleyen Fransa ile ilgili izlenimlerini ve fikirlerini anlatır. Peyami Safa'nın çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarından seçmeler konularına göre tasnif edilerek "Objektif" adı altında basılmıştır: *Osmanlıca*, *Türkçe*, *Uydurmaca* (1970); *Sanat*, *Edebiyat*, *Tenkit* (1971);

Sosyalizm Marksizm Komünizm (1971); *Din, İnkılâp, İrtica* (1971); *Kadın, Aşk, Aile* (1973); *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar* (1976); *Eğitim, Gençlik, Üniversite* (1976); *Yirminci Asır, Avrupa ve Biz* (1976).

BİBLİYOGRAFYA :

(Peyami Safa ve eserleri hakkında çeşitli üniversitelerde çok sayıda tez yapılmıştır; burada yayımlanmış olan başlıca kaynaklar gösterilmiştir). Cahit Sıtkı Tarancı, *Peyami Safa: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940; Rıza Çavdarlı, *Peyami Safa*, İstanbul 1943; Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960, s. 170-173; Tekin Erer, *Basında Kavgalar*, İstanbul 1965, s. 241-267; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 743-747; Kemal Sülker, *Nâzım Hikmet'in Polemikleri*, İstanbul 1968; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Kerman), İstanbul 1977, s. 361-364; Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe (Edebiyat Hâtıraları)*, İstanbul 1978, s. 117-120; Vecdi Bürün, *Peyami Safa ile 25 Yıl*, İstanbul 1978; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul 1978, II, 342-372; Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, s. 185-189; Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara 1984, s. 183-192; Ergun Göze, *Peyami Safa*, Ankara 1988; a.mlf., *Üç Büyük Mustarip*, İstanbul 1989, s. 58-65, 72-75, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Peyami Safa-Nâzım Hikmet Kavga*, İstanbul 1991; a.mlf., *Peyami Safa'nın Türk Düşüncesindeki Yeri*, İstanbul 1997; Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara 1990, s. 113-132; Mehmet Tekin, *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*, Konya 1990; Erol Üyepazarcı, *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes*, İstanbul 1997, s. 198-209; Nan A. Lee, *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi*, İstanbul 1997; Altan Deliorman, *Sessiz Bir Ses*, İstanbul 1997, s. 143-166; Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, İstanbul 1998, s. 85-108, 229-249; Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, İstanbul 1999; a.mlf., *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa*, İstanbul 2000; Hakkı Süha Gezin, *Edebî Portreler* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 2005, s. 236-238; Ramazan Gülen, *Eğitim ve Öğretim Anlayışında Peyami Safa*, Ankara 2006; Kandemir, "Peyami Safa Anlatıyor", *Yedigün*, sy. 184, İstanbul 1936, s. 10-11; "Peyami Safa Diyor ki", *Her Ay*, sy. 1, İstanbul 1937, s. 119-123; Hikmet Münir, "Peyami Safa Hakkında Ne Diyorlar?", *Yedigün*, sy. 409 (1941), s. 7; İsmail Hakkı İzmirli, "Peyami Safa'nın İslâm Feylesoflarına Haksız Hücumu", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, I/45-50, İstanbul 1942-43; Muharrem Mercangil, "Peyami Safa (Server Bedi)", *Yeni Yayınlar*, VI/12, Ankara 1961, s. 257-266 (Peyami Safa ve Server Bedi imzasıyla yayımlanmış eski ve yeni harfli eserlerinin bibliyografyası); Recep Doksat, "Birinci Ölüm Yılında Ünlü Yazar ve Düşünür Peyami Safa", *Yol*, sy. 2, İstanbul 1962, s. 7; Galip Erdem, "Galip Erdem Peyami Safa'yı Anlatıyor", *Düvan*, sy. 8, Ankara 1979, s. 3-10; Ayhan Songar, "Peyami Safa'dan Birkaç Hatıra", *Türk Edebiyatı*, sy. 104, İstanbul 1982, s. 24-25; Kayhan Emiroğlu, "Peyami Safa'nın Eski Harfli Eserleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Müteferrika*, sy. 23, İstanbul 2003, s. 185-197.

BEŞİR AYVAZOĞLU

SAFÂ, Zebîhullah

(ذبیح الله صفا)

(1911-1999)

İranlı edebiyat tarihçisi ve yazar.

Simnân'a bağlı Şehmirzâd'da doğdu. İlk öğrenimini babasının ticaretle uğraştığı Bâbü'l'de (1925), orta ve yüksek öğrenimini Tahran Yüksek Öğretmen Okulu ve Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe ve Fars Dili ve Edebiyatı bölümlerinde tamamladı (1936). Dört yıl lise öğretmenliği yaptıktan sonra mezun olduğu üniversitede akademik kariyerine başladı ve 1948'de Fars dili ve edebiyatı profesörü unvanını aldı. 1962-1963 öğretim yılında misafir öğretim üyesi olarak Hamburg Üniversitesi'nde ders verdi. Almanya'dan dönüşünde bölüm başkanlığına getirildi ve fakültenin dekanlığına seçildi. Üniversite hocalığı sırasında ayrıca yüksek öğretim başkanlığı, Tahran Üniversitesi yayınlar müdürlüğü, UNESCO Millî Komisyonu sekreterliği ve İran Kızılayı başkanlığı gibi idarî görevlerde bulundu. Öğrenciliği sırasında başladığı gazete ve dergilere yazı yazma, çevirmenlik, idarecilik ve editörlük gibi işlerle de ilgilendi. 1969 yılında öğretim üyeliğinden emekliye ayrılan Safâ Almanya'ya giderek bir yıl süreyle Hamburg Üniversitesi'nde ders verdi. Ardından İran'a döndü ve Tahran'da yazım çalışmalarına devam etti. Hayatı boyunca yürüttüğü ilmi ve edebî hizmetlerinden dolayı Palmes Académiques (Fransa 1970) dahil çeşitli ödüller aldı. Almanya'nın Lübeck şehrinde vefat ettiğinde Hamburg'daki müslüman mezarlığına gömüldü.

Eserleri. Telifleri. 1. Hamâseserâyî der İrân tâ Kam-i Çehârdehom-i Hicrî (Tahran 1324 hş.). **2. Târîh-i 'Ulûm-i 'Akli der Temeddün-i İslâmî** (Tahran 1331 hş.). **Eserde V. (XI.) yüzyıl ortalarına kadar İslâm medeniyetinde akfî bilimler ele alınmıştır. 3. Le livre du millenaire d'Avicenne** (Tahran 1953). **4. Anthologie de poésie persane** (Paris 1964). **5. Genc-i Sühan** (I-VI, Tahran 1339 hş.). Zerdüş'tün Gatalar'ından modern çağa kadar Fars şiir tarihi konusunda ayrıntılı bir önsözle Rûdekî'den Bahâr'a kadar çeşitli şairlerden seçilmiş örnekleri içerir. **6. Al-Birûnî, ses oeuvres et ses pensées** (Tahran 1353 hş./1973). **7. La prose rythmique persane** (Paris 1976). **8. Âmûzişgâhâ ve Âmûzîşhâ der İrân** (Tahran 1354 hş.). Eserde en eski devirlerden çağımıza kadar İran'

Zebîhullah Safâ

da eğitim ve eğitim kurumları incelenir. **9. Gâhşomârî ve Ceşnhâ-yi Millî-yi İrânîyân** (Tahran 1355 hş.). İranlılar'ın kullandığı takvimler ve millî, dinî günler, bayramlar hakkındadır. **10. Târîh-i Edebiyyât der İrân ve der Kalemrov-i Zebân-i Fârsî** (I-V, Tahran 1358 hş.). Başlangıçtan XII. (XVIII.) yüzyıl ortalarına kadar İran edebiyatı tarihidir. **11. Gencine-i Sühan** (I-VI, Tahran 1363 hş.). Ebû Mansûr-i Muammerî'den Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi'ye kadar 164 yazarın kısa biyografileri ve eserlerinden seçmeleri içerir.

Neşir ve Çevirileri: Merg-i Sokrât (Tahran 1314 hş., Lamartine'in *La mort de Socrate*'inden); **Rafail** (Tahran 1317 hş., Lamartine'in *Raphael*'inden); **Manzûme-yi Yâdgâr-i Zerîr** (Tahran 1321 hş.); **Keyânîyân** (Tahran 1336 hş., Arthur Christensen'in *Les kayanides*'inden); **Dîvân-i 'Abdülvâsî'-i Cebelî** (1339 hş.); **Dârâbnâme-yi Biğemî** (Tahran 1339 hş.); **Dîvân-i Seyfüddîn Muhammed-i Ferğânî** (Tahran 1341 hş.); **Dârâbnâme-yi Tarsûsî** (Tahran 1344 hş.); **Bahtiyârname** (Tahran 1345 hş.); **Varğa ve Gülşâh** (Tahran 1349 hş.). Eserinin birçoğu Arapça ve İngilizce'ye çevrilen Safâ'nın 1933 yılından itibaren Farsça ve Fransızca olarak kaleme aldığı çeşitli makaleleri de bulunmaktadır. Ayrıca *Encyclopaedia Iranica* (New York) için madde yazmıştır (eserlerinin daha geniş bir listesi için bk. http://en.wikipedia.org/wiki/zabihollah_safa).

BİBLİYOGRAFYA :

Celâli-yi Nâinî – Seyyid Muhammed, "Doktor Şafâ, Matbu'ât ve Siyâset", *Ceşnâme-yi Üstâd Zebîhullâh-i Şafâ*, Tahran 1377 hş., s. 145-165; Nîmet Yıldırım, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2001, s. 60-62, 75, 90; Celâl Metînî, "İrân-düstî-yi Üstâd Şafâ", *İrânşînâsî*, XI/3, Rockville-Maryland 1378 hş./1999, s. 379-388; a.mlf., "Sâlşumâr-i Üstâd Zebîhullâh-i Şafâ", a.e., XI/3 (1378 hş./1999), s. 389-393; Seyfeddin Nazmabadi, "Ein Nachruf auf Professor Zabihollah Safa", *Orient*, XL/4, Hamburg 2000, s. 529-533.

NÎMET YILDIRIM